

MARKSİZM, ANARŞİZM, FELSEFİ FETİŞİZM, İDEOLOJİ VE POSTMODERN GERİCİLİK

Burhan Şayli

Anarşizm, toplumsal-siyasal hiyerarşik ve toplumsal-siyasal merkezîyetçiliğin tarihi kadar eski bir sözlü ve eylemsel tavır alma biçimidir. Anarşizm; sufi-lerin diliyle konuşursak, hem “kal”dir hem de “hal”. Ama “hem” kelimesinin, “hem-şehrim” (aynı şehirlim) sözünde olduğu gibi, dile getirilmiş olan özdeşlik anlamı da göz önünde tutulursa, anarşizmin “hem kal ü hal” olduğu da söylenebilir. Ama yine de bunlar, anarşizmin söyledikleriyle yaptıklarının birbiriyle tam bir uyum içinde olduklarını söyletmez bize. Kuram ile eylemin birliği, her zaman için ya mükemmeliyetçi düşünün filozofun ya da mükemmeliyetçi bir eylem stratejisinin idealizasyonu olmuştur. İnsan bireyleri idealar yaratırlar ve bazen idealarından bir tasarım kurarlar, idealardan heykeller, putlar, binalar, resimler, ikonalar vs. inşa ederler. Bu, idealizasyonun boyutlarından biridir.

İdealizasyonlar kolektifleştikçe tapılan bir puta, karşısında haç çıkarılan bir ikonaya, içinde ibadet edilen bir tapınağa dönüşürler. Her milleniumun putları, ikonaları ve tapınakları farklıdır. Bu kolektifleşme önce yumuşak, ritüelleri gevşek bir din olarak ideoloji biçiminde ortaya çıkar; bu ideoloji daha da katılışp ritüellerini daha da sertleştirdikçe zalim bir dine dönüşür.

Anarşizm sözünün sonunda bir “-izm” takısı olması onu mecburen ideoloji yapmaz; tıpkı “ide-o-loji” kelimesinin sonundaki “-loji” takısının ideolojiyi bir bilim yapmaması gibi. Sonu “-loji” ile biten her akım da mecburen bir bilim dalı olmadığı gibi, sonu “-izm”le bittiği halde ideolojiden ziyade bir felsefi-bilimsel akım olan düşünme yolları vardır. Bunlara örnekler verilebilir. Daha çok Fransızca konuşulan ülkelerde ortaya çıkan dilbilimsel-antropolojik-felsefi bir akım olan structuralisme (yapısalcılık) düşünmemize yeni boyutlar katabilecek türdendir. Oysa “astroloji” kelimesi, sonunda -loji ekini taşımakla gökbilimi değil, falcılık ve kehanet gibi ar-

kaik dinlerin bütün toplumsal-siyasal krizlerin ortaya çıktığı her devirde, her derde deva bir temcit pilavı, bir kocakarı ilacı olarak öne sürülen gerici bir ideolojiden başka bir şey değildir. Oysa gökbiliminin uluslararası, ya da Batı kökenli şekli olan astronomi ya sonundaki -loji ekiyle kozmoloji olarak anılır veya yine ekonomi kelimesinin türemesine benzer bir mantıkla “işler” anlamına gelen “-nomi” (özgün eski Yunancada nomia) takısıyla astronomi diye anılır. Bunlar felsefenin bilgi kuramı, bilim tarihi, bilim felsefesi gibi bağlamlarda anarşizm bakımından da tartışılması gereken önemli konulardır. Ancak bunlar başka bir yazının konusu olarak da ileride yazılabilir, tartışılabilir.

Ancak yine de mesele bu kadar basit değildir. Olayları, olguları veya kavramları anlamak için, politik gerçekliğin “siyah-beyaz” gibi basitleştirici bakış açısından baktığımızda böylesine sadedir; ve “siyah-beyaz” basit diyalektiğinden baktığımızda “gri” bir senteze ulaşırız. Oysa bizim yeniden kurmayı tasarladığımız dünya rengarenk ve rengahenk bir dünyadır. Bu, benim edebi bir metaforla bir zamanlar “Kazmacı” müstearıyla *Kara* dergisindeki bir yazımda belirttiğim gibi “karanlık bütün renklerin anasıdır” biçiminde de ifade edilebilir.

Ancak felsefi kavramların yarattığı çok daha karmaşık bakış açılarının eklektik veya aritmetik değil de diyalektik toplamının penceresinden baktığımızda, anarşizmin ne yazık ki dogmatik bir ideolojiye çevrilmiş olabildiğini görürüz. Bunun hem mevcut dünya anarşizminde hem de Türkiye’deki emekleme çağında olan genç anarşizminde çok belirtileri vardır. Bu belirtiler hızlı bir şekilde anarşizmi de daha dogmatik bir ideolojiye doğru sürüklemektedir. Marksizmin başına gelenler anarşizmin de başına gelmektedir; ve marksizmi ideolojikleştiren felsefi, tarihsel, sosyal, psikik, kültürel, ahlaki, iktisadi, hukuki, artistik, estetik vs. koşullarla anarşizmi ideolojiye çeviren koşullar yer yer ve zaman zaman farklı gibi görünseler de aslında aynı koşullardır. Marksizmi ideolojikleştiren koşullarla anarşizmi ideolojikleştiren koşullar birbirine karşıt gibi görünseler de aynı madalyonun öteki yüzü olarak birbirine karışmışlardır.

“Bütün renklerin anasının karanlıklar” oluşu ancak bir(iler)i, yani öznelerin karanlıkta bir kıvılcım çıkarmasına ve giderek bu kıvılcımın ruhlardan ruhlara bir yangına dönüşmesine ve bu yangının yarattığı ışıkla evrenin aydınlanmasına bağlıdır.

Tarih zannettiğimiz kadar ruhsuz bir şey değildir. Tarihin bir manası-ruhu (tini) vardır. Tarihin objektif olarak ırk, millet, ümmet, sınıf türünden lokomotif gibi tasarlanan birer kolektif öznesi yoksa da, tamamen öznesiz olmanın aksine saf özne olarak da görülebilir. Tarih kendisi için öznedir; tarihin kendisi bir bütün olarak, tepeden tırnağa öznedir. Ayrıca tüm diğer tek tek özneleri kendi ereği için kullanan; geçmişin, bugünün tüm çatışan tek tek öznelerinin doğal, kültürel, tarihsel, sosyal diyalektik toplamı bir öznedir. Marx’ın dahiyane saptaması ve benzetmesiyle, ölü kemiklerinin bizi bir bakıma idare ediyor oluşu ve birçok kişinin tarihin yargısından söz etmesi bu gerçeği dile getirir. Tarih yargılar. Tarih ilk büyük

yanlışı affetmez. Marksizmin de anarşizmin de kendi tarihlerinde yaptıkları en büyük yanlış kendilerini ideoloji haline getirecek olan koşulları görmezden gelip, o koşullarla savaşmak yerine o koşullara yardımcı bir zihniyet ve onların bekasını kolaylaştıran yamuk bir duruş sergilemeleridir. “Duruş” kelimesi sosyal demokrattından marksistine, marksistinden anarşistine kadar Türkiye’deki bütün solcular arasında moda olmuştur. Ama kritik bir felsefenin kriterleri açısından -anarşistler dahil- herkes yamuk yapmakta, yamuk oturmaktadır.

Bunda ne Marx ve Engels’in, ne Proudhon’un, ne de Bakunin ve Kropotkin gibi köktenci düşünürlerin suçu vardır. Ya da daha diyalektik olan bir gerçekçiliğin diliyle konuşursak; suçun büyüğünü onlarda aramak sorunsalın araştırılması ve açıklanması gereken en önemli noktalarından gözleri kaçırılmak olur.

İdeoloji; Hegelci genç Marx’ın aşağı-yukarı 150 yıl önce, Ludwig Feuerbach’a karşı yazmış olduğu *Alman İdeolojisi* adıyla sonradan kitap olarak derlenen elyazmalarında “yanlış bilinç” olarak ifade edilmişti. Marx’ın bir zamana kadar dostu, sonradan amansız bir tenkitçisi ve muarızı olan Bakunin hiçbir yazısında Marx tarafından daha çok “ideoloji” olarak görülen Alman felsefe geleneğine yönelik köktenci eleştirilerine, yazılı-basılı belgelerden bildiğimiz kadarıyla hiçbir itirazda bulunmadı. Ayrıca Bakunin, Marx’ın bilge ve filozof yanına saygı duymuş, övmüştür. Bakunin’in Marx’a yönelik eleştirileri, daha çok onun yetkeci eğilimlerine ve bu eğilimlerin I. Enternasyonal İşçi Ligasındaki pratikte kendini somutlaştırmasına yöneliktir.

Lenin, belli bir bağlamda Alman düşünürü Goethe’den de esinlenerek özdeyiş halinde tamamladığı (“Teori gridir dostum ama hayat ağacı daima yeşil”) ifadeyi kendi eylem fetişizmini güçlendirmek için kullandı. Egemenlerin baskısının artık çığırından çıktığı yerde, siyasal eylem muhaliflerin ve devrimcilerin ritüeli haline gelir. Bu temel nokta dogmatizmin, ideolojik katılığın ve zalim dinlerin kaynağıdır.

Anarşistler ve diğer muhalefet hareketleri benim eylem fetişizmi olarak tanımladığım kamburu üzerlerinden atmadıkça nispi ilerici yönleri olan, ama aslında baçtan tırnağa gerici olan bir dinsel hareketten farkları kalmaz. Bunun yolu Aristotelesçi bir etik ilke olarak “altın orta”yı gerçekleştirmek için felsefeyi fetişleştirmekten geçmektedir. Teorik aydınlanma çabaları olmadan, felsefi açıklama çabasını fetişleştirmeden “altın orta” lehine bir denge kurulamaz.

Bir zamanların Rus devrimcilerinin “ulusların hapishanesi” olarak nitelediği Çarlık Rusyası’nın havasını soluyan Lenin’den çok önce Bakunin aynı havayı solumuştur. Bakunin de birçok eylem fetişistinde olduğu şekliyle, Marx’la tartışırken Lenin gibi bir filozoftan ziyade bir eylem adamı gibi konuşur. Eylem fetişizmini Bakunin çok daha önceden, anarşizm içine bir ideolojinin temel öğelerini sokacak kapıları aralamıştır. Lenin de aynı işi çok sonraları marksizm cephesinde becerecektir. Bolşeviklerle Rus anarşistlerinin hiç olmazsa belli bir devreye kadar kardeşçe bir arada bulunmuş, aynı cephelerde savaşmış olmalarının, birbirlerine karşı sempati beslemelerinin arkasında bu eylem fetişizmindeki kardeşlikleri yatar. Bu iki kök-

tenci akımın ideolojikleşmelerinin arkasında bir başka şey daha yatar ki, o da, yukarıda andığımız pratik sebeple diyalektik bir zıtlık oluşturan kuramsal sebeptir.

Marksizm başlangıçta daha çok felsefi bir fetişizme eğilim duyarken anarşizm onu da eylem fetişizminin yörüngesine çekmiş ve bunda Rus devrimcileri büyük rol oynamıştır. Herzen'den Neçayef'e, Bakunin ve Lenin'den Troçki'ye kadar uzanan bir süreklilikle. Eskiden eylem fetişizminin tanrıları Fransa'dan, ruhun kritik tanrıları ise Almanya'dan çıkardı. Bu devirde ise eylem fetişizminin Mekke'lerine Moskova da katılmış oldu. Böylece teorinin fetişizminden koparak eylem fetişizminin yörüngesine giren marksizmin teori fetişizmini sürdürenleri, yani felsefenin kritik geleneğinde duranlar sadece bir avuç marksist akademisyen veya marksolog olarak varlığını sürdürdü.

Pratigin fetişizasyonu ile teorinin fetişizasyonu arasındaki bağlantılar elbetteki diyalektik bir gerilim karakteri taşır. Bu gerilim çok yönlü bir gerilimdir. Hem pratik ile teorik arasında, hem de anarşist ile marksist arasında gerilim söz konusudur. Almanların daha çok felsefede, Fransız ve Rusların ise daha çok pratikte devrim yaptıkları bilinmektedir. Tarih bunların fütürist-diyalektik bileşkesini ister gibidir.

Aykırı-kanuların düşünürü olarak ortaya çıkan Proudhon "bilimsel sosyalizm" ifadesinin mucididir. Engels ondan devralır bu kavramı, tıpkı yoldaşı Marx'ın birçok ekonomik görüşlerini Proudhon'dan almış olması gibi. Yine de bilimsellik fetişizminin mimarı olmak onuru daha çok Marx-Engels ikilisine ve bunlardan ise daha çok Engels'e yaraşır. Yine Marx-Engels ikilisi içinde buldukları Hegelci gelenek gereği, tarihin ruhu-manası (tini) olarak felsefeyi fetişleştirmenin zihinsel arka planını beslemiş görünüyorlar; öte yandan idealizme yönelik tüm materyalist itirazlarına rağmen, onların bu maddeci itirazı aynı zamanda bir gerginlik olarak, bir madde diye algılanan toplumsal-siyasal eylemin fetişizmini de besliyordu. Bu durumda, Bakunin'in, Marx'ın felsefe gücüne duyduğu hayranlık ile Marx'ın daha çok anarşistçe bulduğu Paris komünarlarının toplumsal-siyasal eylem olarak kendini dışa vuran isyanına duyduğu hayranlık iki ayrı fetişizmin diyalektiği olarak bütünleşir. Ama bu bütünleşme yine de eylem fetişizminin lehine ama komünarların aleyhine sonuçlanmıştır. Ve kaybeden sadece komünarlar değildir.

Bir sadist ile bir mazoşistin sevişmesi kadar, cinselliğin o trajik gerilimini gösterebilen bir başka sevişme türü var mıdır? Filozof daima isyanını erteleyen bir mazoşistken, eylem adamı hemen, şimdi, burada diyen bir sadist gibidir. Hemen, şimdi, burada diyen sadist, insanca sevişmenin inceliklerini, sevişmenin binlerce yıl içinde birikmiş kültürel zenginliklerini yitirir. Bekle bakalım diyen masoşist ise; tasarım olarak, daha yüksek seviyeye ertelenen haz ve zevk uğruna o anki haz ve zevki kaçıır. O bakımdan mazoşiste benzeyen filozof treni kaçırandır. Ama tren ise bir kazaya kurban olur. Tarih kendini gerçekleştirmek için kendini bu kazalarla doldurmuştur. Tarihte, daha çok eylem fetişizminin boşandırdığı sosyal devrimler aynı zamanda ne yazık ki büyük sosyal kazalar olarak yerlerini almışlardır.

Bir soru karşısında eylem adamının daima hazır bir cevabı vardır. Eylem adamı

ideologa benzer hazır cevaplılığıyla. Bir din adamını da andırır. Ve sanki her soruyu sözden ziyade eylemle yanıtlamaya kurulmuş gibidir. Eylem adamının eylemlerle kendine kurduğu gerçek kılığına girmiş yalan, sahte, sanal bir dünyası vardır. Tıpkı “keskin sirkenin küpüne zarar vermesi” gibi eylem adamının eylemleri, eylem adamlarından oluşmuş çevresi kendi kendisine ve çevresine zarar verir. Eylemlerin gücü ve yoğunluğu arttıkça bir çöküş devresine girmeye başlar eylemci. İnançsızlığın başladığı andır. En azından inançlarda zigzaglar oluşur. Ama soruları eylemlerle yanıtlamaya alışmış olan eylem adamı içinde bulunduğu krizi açıklamak için yine eylemlerin yardımına koşar. “Ben nerede yanlış yaptım sorusu aslında hangi eylemleri yanlış yaptım anlamına gelir eylemcinin kafasında. Kendi eylemlerini besleyen zihniyet ile, o felsefi yaklaşımla köktenci bir tarzda hesaplaşmak aklına bile gelmez. Böylece eylem adamı da bir treni kaçıır. Artık kendi zihniyetini sorgulayabilmek yeteneğini yitirir. Böyle bir şans, şevki ve gücü de kalmaz.

Bir soru karşısındaki filozofun tavrı ise, daha çok keşişlerin, ermişlerin, velilerin ve dervişlerin sabrıyla karşılaştırılabilir. Filozof beklemelerin insanidir. Bekler, bekler, bekler ... yine bekler ve yine bekler. Taa ki sözünün söz olduğuna karar verdiğinde, fısıldamaya başlar. Bu tavır, kendini ve başkalarını ruhun zirvelerine sürüklemesi için bir hazırlık, bir başlangıçtır. O, eylem insanının aksine bağırılmaz, haykırmaz.

Filozofun sesi, birbiriyle uyumlu sesleri içinde taşıyan bir sestir. Filozofun kritik konuşması ruhsal-manevi (tinsel) bir isyanın ahenkli dışı vurumudur. Nasıl bir senfoniye tam olarak anlayabilmek için müziğin alfabesi olarak notasyonunu bilmek gerekiyorsa, filozof konuşmasını anlamak için onun alfabesini oluşturan kavramlarını anlamak gerekir. Felsefe hakkında en ufak bir bilgisi olmadığı halde, “filozofun ne kadar da yararsız olduğu”nu anlatan eylem adamı, bu türden cahilliğin ideolojisi haline getirilmiş olan küstahlığıyla, aslında, gelecekteki bütün felsefi-politik eylemlerin diyalektik bileşkesi olarak devrimin karşısında, bütün gericilerin öncüsü olarak durmaktadır.

Postmodern zamanın eylem adamı gelecekteki karşı-devrimcinin proto-tipi olarak daha şimdiden şekillenmeye başlamıştır. Günümüzün eylem adamları bir “devrim”i gerçekleştirse bile aslında muhtemel bir devrime karşı bir devrim olur yaptıkları. Bunu şimdiden görebilmek için Nostradamus türünden bir kahin olmaya gerek yoktur. “Perşembenin gelişi Çarşambadan bellidir”. Çünkü kritik bir felsefeyi kendine kılavuz ve silah olarak edinmemiş bir devrimin daha başından insanın ruhsal-manevi özgürlüğünün karşısında olacağı çok açıktır. Kritik felsefenin en yüksek zirvesi Adorno’nun çok iyi saptamış olduğu gibi, “insan” kavramı çoktan insanlık-dışının ideolojisine dönüşmüştür. Bu, “doğa” kavramı için de geçerlidir. “Doğa”, doğaya yabancı olanın ideolojisi olmuştur. “Devrim” kavramı da bu yabancılaşmadan bağımsız kalamazdı: Postmodern zamanların “devrim” kavramı çoktan karşı-devrimin ideolojisi haline gelmiştir. Yine Adornogil (Adornit) terimlerle konuşursak, buna tarihin negatif-diyalektik gelişmesi gözüyle bakabiliriz.

Gericilik salt bir "praxis" sorunu değil, aynı zamanda bir "theoria" sorunudur. Politik-sosyal-iktisadi hayatta tüm dünya soluna karşı kapitalizmin girişmiş olduğu büyük taarruzun, taarruz olarak gerçekleşen bu gericiliğin sol-içi felsefi tezahürü; izafiyetçi; sosyal sınıfların varlığını inkar eden; tarih, felsefe, edebiyat, Aydınlanma, uygarlık ve aklın sonunu ilan etmiş olan, sözde "otoriter" dirler gerekçesiyle keyfi bir şekilde dile ve gramere saldıran; geçmiş ve bugünün yorumlanması ve açıklanışında, bizi, tarihsel-sosyal tutamaklar olarak bilimsel ilkelerden yoksun bırakmaya çalışan postmodern düşünürlerin gericiliğidir.

Eski gericiler, sadece devrimci isyanın, devrimci eylemin sonunu ilan ederlerdi. Şimdi ise bizi entelektüel geleneğimizden, ruhumuzdan, aklımızdan vuruyorlar. Yeni gericiler, sadece ilerici olan grup ve bireylere değil, onların -ister düşünme ister eyleme eğiliminde olsunlar- düşünme ve eylemlerinin en temel dayanaklarından olan akla saldırıyorlar. Bu, "libertas"ı değil de, dev tekellerin dayatmalarını temel almış olan sözde "neo-liberalizm" in ve akıl yerine akılsızlığı, "kosmos" yerine "khaos" u temel almış "yeni dünya düzeni" ("keşmekeşi" demek daha doğru olurdu) diye nitelenmiş olan emperyalizmin ideolojisiyle gayet uyumlu bir akıl-dışılıktır.

İdeoloji yalnızca kökbilimsel (etimolojik) açıdan ele alındığında, ilk bakışta pek de bizi şaşkınlığa düşürmez. İde; fikir, düşünce, tasarım demektir. Sözün sonuna eklenen -loji ise; eski Yunancada birçok anlama sahip "logos" tan türetilmiştir. Logos; söz, akıl, temel ilke, tanrı gibi anlamlara gelir. Varlığın temelinde "ateş" i gören Efesos'un güneşli filozofu Herakleitos'un terminolojisinde ise, "logos" ile "ateş" özdeşdir neredeyse.

Logos; Batı uygarlığının belli bir periyodunda bir yandan logik (logique, logic) olarak mantık biliminin adı olmuş ve giderek -loji (-logie, -logy) olarak haliyle de bir ön kelime ile beraber tek tek bilimlere ifade eder olmuş. "Scientia" (science) tüm bilimin adı olurken, -loji onun ana dallarını ifade ediyor.

Bu durumda ideoloji; tanrının sözü kadar mutlak, kutsal ayetlerde verilen "bilgi" gibi dogmatik, mantık gibi sert bir düşünme örgüsüne sahip, akıl gibi sınırlayıcı, bilim gibi saptayıcı özelliklere sahip olmuş oluyor.

Bir özgürlük düşüncesi olarak anarşizmin tanrısı, kutsal ayetleri, dogmaları, sert bir düşünme örgüsü var mıdır? Özgürlüğün sınırları var mıdır? Özgürlük saptar mı? Özgürlük bir şeyi kanıtlayıcı mıdır? Özgürlük bir "yargı" veya "önyargı" olarak dogmalastırılabilir mi?

Bütün bu sorulara felsefi-metafizik bir zeminde yanıt arayışına girmeden özgürlüğün herhangi bir tanımını yaparak onu sınırlamak özgürlüğün ruhuna aykırıdır aslında. Ancak, akli ve felsefeyi birer otorite olarak reddetmeyi bir ideoloji haline getirmiş olan anarşizm için özgürlük kavramı da ideolojikleşmekten kurtulamamıştır. Anarşistler ideolojik düşünme tarzlarının tahakkümünden kurtulmadıkça insanlığa sunabilecekleri bir ışık asla olmayacaktır.

Bundan dolayı has anarşistin, tıpkı dogmatizme karşı sembolik bir eylem olarak kendi kara bayraklarını yakmaları gibi, kendi "anarşist" etiketini yakarak anti-a-

naşist bir anarşist kimliğiyle ortaya çıkması, anarşizmin tarihinde sıklıkla ortaya çıkmış olan aykırı-kanusal düşünme tarzını tekrar sahneye çıkarması şarttır. Ayrıca bu tavır, anarşizmin ideolojik tahakküme karşı bir sigortasıdır. Çünkü tahakküm günümüzde muhalif düşünme tarzlarının tümünü ele geçirip kendi lehinde dönüştürme eğilimi taşır. Bunun yolu muhalif düşünceyi ideolojikleştirip onun bireysel özelliklerini yok edip o tarzı kolektifleştirmekten geçer. Kolektivizm eylemde özgürlüğü desteklerken, felsefede özgürlüğün kösteği olur.

“Önyargımız özgürlük” sloganı modern Türkiye anarşizminin doğum yıllarında değilse de, yeniden doğduğu yıllarda ortaya çıkmıştır. Zira modern Türkiye anarşizminin *Kara* dergisi ve onun çevresiyle ilk kez ortaya çıktığı bir dereceye kadar yanlış bir saptamaysa da, Cumhuriyet tarihi içinde “ilk” olması bakımından doğrudur. Çünkü bence ilk Osmanlı-Türk modern anarşizminin nispeten sesli bir biçimde ortaya çıkışı, daha çok Baha Tevfik, Memduh Süleyman ve Ahmed Nebil üçlüsünün öncülük ettiği “Tecdüdü-i İlmî ve Felsefî” çevresi tarafından 1908 Devriminin ardından, nispi bir özgürlük ortamında, 1910’lu yıllarda telaffuz edilmeye başlanmıştır. Anarşizm, aynı dönemin dergilerinden Baha Tevfik’in yayınlamış olduğu *Yirminci Asırda Zeka* ve yine “Sosyalist Hilmi” lakabıyla maruf bir sosyalistin çıkardığı “*İştirak (journale socialiste)*” adlı dergilerde yankılar bulmuştur. Bunun dışında daha 1800’lü yıllarda Osman Zeki Kıbrısizade adlı biri Sofya’da *Anarchisme et Socialisme* başlığıyla Fransızca bir kitap yayınlamıştır. Yine 1800’lerde Zenker adlı bir anarşizm tarihçisinin yazmış olduğu Almanca bir kitabın kaynakçasında bu kitap anılmıştır. *Kritische Geschichte des Anarchismus* başlığını taşır bu kitap. Bunların dışında Baha Tevfik’in birçok denemeden oluşan *Felsefe-i Ferd* adlı kitabının sonlarında bir yandan sosyalizm övülmüş, öte yandan anarşizmin “fenni ve ilmi esaslara istinad” eden bir türü savunulmuş ve bu cesur hamleye karşı, Celal Nuri adındaki bir sosyalist tenkidi bir kitap yazmıştır. *Felsefe-i Ferd* gibi eski harflerle basılmış olan bu kitap, *Anarşizm: Bir Hükümeteşizlik Meslek-i Felsefiyyesi* başlığını taşır. Ama modern Osmanlı-Türk anarşizmi hakkında bazı başka ipuçlarına sahip olmakla beraber henüz bu konu hakkında tartışmayı erken buluyorum. Zira benim bu yazıda yapmak istediğim şey hem bu topraklardaki hem de dünyadaki anarşizmin bugününü tartışmaktır. Zaten bu belgeler türkoloji-tarih-politik bilimler gibi akademik alanlarda yapılacak araştırmalarla gün ışığına çıkarılabilir. Gün ışığına çıkarma işi akademik bir çalışmadır. Akademik çalışmayı küçümseyen anarşistler bu işi yapmazlar, böyle bir akademik çalışma yürütebilme yeteneğine sahip olsalar bile yapmazlar. Ama böylesi anarşistlerin genel tarih veya düşünce tarihi hakkında iddialı sözlerde bulunmaya hakları var mıdır? Onların sözüm ona “özgürlük” düşüncesine sahip çıkmaları onlara tarih hakkında herhangi bir söz söyleyebilme serbestliğini kendiliğinden kazandırır mı?

“Önyargımız özgürlük” sloganı bu ülkede nasıl dogma haline gelmiştir? Bunun elbette ki; ülkenin sosyal-politik- gelenekleriyle ve bu gelenekler üzerine oturan kolektif-psişik refleksleriyle ve toplumun tahakkümcü-otoriter yapısıyla doğrudan ilişkisi vardır. Geleneksel tahakkümcü-otoriter toplumsal yapılanmanın her alanındaki bütünsel-devrimci bir kopuş, bir tam çözülme yaşanmadığı sürece, muhalifler (eleştiriciler, karşı çıkanlar, isyan edenler, “itirazım var” diyenler, devrimciler, sosyalistler, komünistler ve de anarşistler) de tahakkümcü-otoriter yapıyı, karşı çıkışlarında yeniden üretirler. Sistemin bekası yalnızca metaların, malların yeniden üretimiyle değil, aynı zamanda zihniyetin yeniden üretimiyle sağlanır.

Kara dergisi çevresinin 1980’lerin ikinci yarısında başlattığı “Kara Broşür Dizisi”nin ilk ve tek broşürü olarak yayınlanan “Önyargımız Özgürlük!” yazısı Ali Kürek imzasıyla yayınlanmıştı ki, Ali Kürek *Kara* dergisinde de birçok yazıya imza atmıştı. Ali Kürek’in Reha Çamuroğlu’nun müstearlarından birisi olduğunu bizzat R. Çamuroğlu daha sonraları yayınladığı bir kitabında bizzat açıklamıştır. Kimdir Reha Çamuroğlu?

Bu ülkedeki muhalif düşünce ve hareketin belli bazı radikal duraklarından geçmiş bir insandır R. Çamuroğlu. Gençlik yıllarında halka birçok akranları gibi halka “öncülük” etmeyi kendine misyon olarak seçmiş marksist bir militan, sonradan devrimci-marksist (troçkist) bir sürecin içinden konsey (şura) komünizmini keşfetmiş ve bu yönüyle anarşizme yaklaşmış, oradan anarko-sendikalizme ve genel olarak anarşizme ulaşmış kritik bir tarihçi olarak, dinin hiç de “afyon” olmadığını ve bu yolla örneğin Alevi-Bektaşî geleneklerinde uyandırıcı bir ışık gören radikal bir yazar. Bir dönem bir siyasal parti kurma deneyimi yaşar. Bugün ise bir romancı ve son olarak Doğru Yol Partisi gibi bir muhafazakar partinin Merkez Yürütme Kurulu üyesi olarak ve belki de hala “muhafazakar” türünden bir anarşist olarak karşımızda duruyor. Tabii ki R. Çamuroğlu’nu, “ben artık anarşist değilim” demediği müddetçe, tıpkı bir zamanlar İspanyol Devriminde cumhuriyetçilerin ve anarşistlerin yanında İspanyol faşistlerine karşı çarpışan ve savaş anılarını *Homage to Catalanian* (Katalonya’ya Selam) kitabıyla belgelestiren ve İngiliz entelektüellerini eleştirdiği *The Lion and Unicorn* (Aslan ve Unikorn) adlı kitabında kendini “ben muhafazakar bir anarşistim” diye nitelemesi gibi “muhafazakar bir anarşist” diye adlandırabiliriz. Anarşizmin ilk modern çığılığı olarak Proudhon’un da bir partinin üyesi olduğu unutulmamalıdır.

R. Çamuroğlu, değişik müstear isimlerle *Kara* dergisinde yazdığı eleştirel yazılarıyla bu ülkedeki anarşist düşüncenin 1910’lu yıllardan sonra ilk kez yeniden tartışılır hale gelmesinde önemli rol oynamış öncü bir yazardır.

Onun 1970’li yıllardaki siyasal “öncü”lüğü 80’lerin ortalarında felsefi-bilimsel-zihinsel bir öncülüğe dönüşmüştür. Daha 80’lerin başlarında *Yeni Olgu* adlı bir ortak muhalefet dergisinde, yine takma bir isimle yazmış olduğu bir yazıda marksizmin “lokomotifçi” tarih ideolojisine çok cesur eleştirilerde bulunmuş ve bu cesur tavrını hem *Kara* hem de *Efendisiz* (*Efendisizler* dergisiyle karıştırılmamalı)

dergilerinde sürdürmüştür. O devirlerde -ki haki renkli üniformaların kokusu havada ve panzerlerin izleri hala taze olarak toplumun üzerinde duruyordu- genel olarak radikal sol içinde marksizme karşı ciddi felsefi-bilimsel noktalardan eleştirel tavır almak, marksizmin o zamanlardaki otoriter kanadının hakimiyeti göz önünde tutulursa "ölümüne" cesaret gerektiren bir tavidir. Öyle ki, *Kara* dergisi sol çevrelerde yankı buldukça tahakkümcü-otoriter marksist basından ve çevrelerden dolaylı veya dolaysız az tehditler almadı. 1970'li yılların o kaknem dogmatizmi marksist çevrelerde 1980'lerde de yaşıyordu ve marksizme yönelik eleştirileri anarşist ve dogmatik olmayan bir bakışla yapmak hala bir "ölüm-kalım" meselesiydi. İşte Reha Çamuroğlu (Ali Kürek olarak) "Önyargımız Özgürlük!" risalesini bu koşullar altında yazdı ve yayınladı. Bence bu broşür tarihsel önemiyle beraber hala güncel ve analitik-kritik bir değere sahiptir.

Bu broşürdeki hesaplaşma, marksizmin toplumsal devrim anlayışına karşı yazılmış mükemmel bir eleştiridir. Orada eleştirilen başlıca konu, marksizmin kaba materyalist anlayışdır aslında. Devrimin bir ekmek-peynir davasından ziyade bir zihniyetin ürünü olduğu öne sürülür. Orada -açıkça belirtilmese de- esas olarak marksizm felsefi bağlamda, kaba materyalist politik bağlamda ise leninist-troçkist-stalinist-maoist otoriter versiyonları bir bütün olarak eleştirilir. Yoksa eleştirinin doğrudan muhatapları, eleştirinin bir ucu onlara da gitse, Marx ve Engels değildir aslında. Tarihin iradeci-öznelci yanına vurgu yapan yazar, bu vurgudan hareketle toplumsal devrimlerin arkasında duran zihinsel bir şeye işaret eder; öznenin bir "önyargı" sı olarak özgürlük.

Broşürde özgürlük kavramının felsefi bir açıklanışı için, saf felsefenin saf kavramsallığı açısından "zayıf" diye nitelenebilecek belirtiler varsa da, amaç bir felsefe veya bir tarih felsefesi tartışması yapmak değil de daha çok radikal solun otoriter-marksizm kökenli sözde "bilimsel-nesnel" önyargılarına özgürlükçü bir tarih bilimi-felsefesinin bazı temel argümanlarını sergilemektir.

Bunlar, yazarın "bilim" ve "nesnel"liğe nihilist bir saldırı yaptığı anlamına gelmez. Onun yaptığı, daha çok, Aristotelesçi etikte "altın orta" olarak nitelenebilecek bir tavra sahip çıkmaktır. Reha Çamuroğlu; sanki devrimci düşüncede ağır basmış olan ve böylece dogmatikleşen "bilimci-nesnelci" ilkeye karşı dengeyi yeniden kurmak ve dogmatizmi dağıtmak amacıyla "iradeci-öznelci" ilkeyi göstermeye çalışmaktadır. Orada öz-gürlük; öznenin ve iradenin açılımının bir ön-ilkesi, bir ön-yargısı olarak ortaya çıkar. Özgürlük kavramı, henüz orada felsefi veya metafizik olarak tanımlanmamışsa da özelliklerinden biri öne çıkartılır. Bu özellik onun bir "önyargı" oluşudur. Zira bence bu özellik, onun muhtemel binlerce özelliklerinden biridir. Bir şeyin birçok özelliklerinden birinin dile gelmesi o şeyin bir bütün olarak kendisi değilse de o şey hakkında yalnızca bir şey anlatır. Özgürlüğün bir "ön-yargı" olma özelliği onun boyutlarından yalnızca biridir. Zira özgürlük kavramı felsefede çok boyutlu bir kavram olarak ele alınmak zorundadır. Kavramlar bir boyutlarıyla ele alındıklarında felsefi bir aydınlığın, apaçıklığın değil ideolojik

bir dogmatizmin ve karanlığın boş bir sözü halinde kavram olmaktan bile çıkarlar. Çünkü kavram; felsefenin anayurdu olarak aklın elleriyle kavranan bir şeydir.

Böylece daha açıkçası, özgürlüğün bir özelliğinin “önyargı” olusu abartıldığında özgürlük dogmaya ve karanlık bir jargonun heyulasına dönüşür. Bu durumda, taşlaşmış ve ne olduğu aslında belirsiz hale gelmiş genel bir kavram olarak özgürlük, sol-Hegelci radikal ego-anarşist filozof Max Stirner’in bir sözüyle devlet, hukuk, ahlak, din, komünizm, sosyalizm gibi bir hayalete dönüşür. Öyle ki, sadece politikada toplumda ve kültürde değil, dilde de ortaya çıkan hayaletlerin tümüne karşı çoktan savaş ilan etmiş olan anarşist düşünce bile böyle bir hayalete dönüşmekten kaçamayabilir.

Böyle bir durumda “anarşist düşünce” diye bir şey kalmaz, o kendi “yıkın ve yaratan” ruhuna yabancılaşır ve kafkaesk, gerçeküstü bir ideolojiye dönüşür. Özgürlük, etik, anarşizm gibi kavramlar anarşistler tarafından, felsefenin anayurdu olarak akıl ve mantık çerçevesinde ve tüm felsefe disiplinleri açısından yeniden teorik bir inşa sürecinden geçirilemezlerse anarşizm bile dogmatik ve kabız hayaletlerin toplamı “anti-otoriter” bir söylemle aslında bal gibi otoriter bir ideolojiye dönüşebilir. O da içinde otoriterleşme dinamiklerini taşıyan anarşist düşüncenin primitivist ve akıl-felsefe düşmanı eğilimleri onun eylemini de tuhaf bir ideolojinin ayınlerine, “tanrısız”, “kitapsız”, “yolsuz” ama tuhaf bir dinin ve tarikatın ritüellerine dönüştürebilir. Primitivizmin, varoluşçuluğun ve diğer postmodern düşüncelerin anarşist düşünceye olan zararlarını buralarda aramak gerekir.

Primitivizmin, varoluşçuluğun ve diğer postmodern bazı düşüncelerin felsefe bazında ne olup olmadıklarını ve ne gibi sosyal-politik-kültürel anlam karşılıklarının olduğunu tartışmak bu yazının amacı değildir. Zira daha sonra, felsefe bazında, bu konularda yazıp bir tartışma başlatabilme çabasına girmeyi düşündüğümü söyleyebilirim. Primitivizm, varoluşçuluk ve postmodern bazı düşüncelerin zararlarından dem vurmaktaki amacım, “önyargımız özgürlük” sloganı aracılığıyla, toplumsal-siyasal-kültürel geleneklerin otoriter dinamiklerinden beslenen “özgürlük” kavramı hakkındaki gerici tepkiyi (re-aktion’u) göstermektir.

Marksizmin vurgu yaptığı “ileri-geri”, “bilimsel-nesnel” mantığına karşı denge sağlama amacına yönelik bir tepki, bir anti-tez olarak “anti-bilimsel-öznel” çağrı olarak ortaya çıkan bu itiraz bir zamanlar öncü bir karaktere sahipti. Her öncünün, ilk olmanın verdiği tatlı birtakım acemilikleri ve hoş görülebilir birtakım zaafı vardı. Ama bu acemilikler ve zaafı tamamen gözden kaçırılır, görmezlikten gelinirlerse, bu sefer, bu itirazlar denge sağlayıcı bir “altın orta” ilkesini gerçekleştirici karakterlerini giderek kaybeder ve yeni bir dengesizliğin mimari olurlar. Tıpkı sanat karşıtı bir sanat akımı olarak ortaya çıkan dadacılığın günümüzdeki bazı yeteneksiz “sanat” züppeleri ve budalaları tarafından içi boş, sosyal-siyasal bir kritik olma anlamı kemirilerek bir sanat hayaletine ve blöfüne çevrilmesi gibi anarşizmin de içi boşaltılabilir. Nasıl bugün dadaizm ve soyut sanat yeteneksizlerin ideolojik bir blöfü haline gelmişse anarşist düşünce de düşünmede kabızlık gösteren sözde

“muhalifler”in ideolojik bir blöfü haline gelebilir. O durumda kendini doğrudan eylemde yansıtmayı gelenekselleştirmiş olan anarşi tarihin milylarla anlatılamayacak momentlerinden birinde bir “happening”, siyasi bir şaka olarak kaybolacaktır.

“Önyargımız özgürlük” sözlerinin arkasındaki o iradeci, öznelci ilklik iyice gözden kaçırılırsa, felsefi bir içerik olarak açık bir tanıma kavuşturulmamış olan özgürlük kavramı yalnızca postmodern gericiliğin (re-aktion’un) tellallığına dönüşür.

Aslında postmodern filozoflara da fazla haksızlık etmemek lazım. Bu noktada kendimi, benim burada “postmodern gericilik”ten tam olarak neyi ima ettiğimi açıklama zorunluluğunda hissediyorum. Benim “postmodern gericilik” olarak niteliğim düşünüş-eyleyiş tavrı, postmodern zamanda ortaya çıkmış filozoflardan ziyade, bu filozofların görüşlerinin ideolojik-dogmatik-otoriter düşünme gelenekleri içinde yetişen muhalifin bu “yeni” görüşleri kendi ideolojik-dogmatik düşünce yapısı içinde ve kaba bir politik-sosyal-kültürel-felsefi nihilizm lehinde çarpıtan yeni “militan” tipinedir. Sol-Hegelciliğin ve marksizmin çözülemediği sanılan krizin ardından özellikle Varşova Paketi ülkelerinin duvarlarının yıkılışının ardından nispeten kritik ve sosyal bir karakter taşıyan marksist ruhunu da duvarların enkazı arasında yitiren marksist militan, sözde, kafasındaki felsefi bunalıma çare olarak, sosyal-tarihsel kritik-diyalektik perspektiften zaten geriye gitmiş olan (regression’a uğramış olan) postmodern düşünürlerin akla, Aydınlanmaya, uygarlığa yönelik eleştirilerine can (ruh) simidi gibi sarılıp o düşünceleri akıl düşmanlığı, Aydınlanmanın devrimci mirasının reddi ve uygarlığın başarılı yönlerini görmezden gelen bir primitivizm yandaşlığı yönünde çarpıtarak mutlak bir nihilizmin propagandistleri olarak kişilik değiştirdiler. Bu kişilik değişimi en çok ve en aşırı biçimiyle “anarşizm” kılığında ortaya çıktı ve çıkmaya devam ediyor.

Ayrıca şunu unutmamak gerekir ki daha çok Fransa’da ortaya çıkan postmodern düşünürlerin hemen hepsi ya Komünist Partisi kökenlidir, ya o zamanlar “gauchiste” olarak nitelenen parlamento dışı sol muhalefetten geldiler ya da en azından bunlarla dirsek teması olan veya onlarla flört halinde olan düşünürlerdi. Öte yandan postmodern düşünürlerin ilahlarından biri, nasyonal-sosyalizmin felsefi-teolojik çığı Heidegger’dir. Buna rağmen ben, postmodern düşünürlerde gördüğüm regression ile onların -ister kendilerini “marksist”, ister “anarşist” olarak veya ister başka bir “muhalif” unvanla nitelesinler- politik izleyicilerinde varolan re-aktion arasındaki büyük farkı görmüyor değilim. Postmodern düşünürlerin regression’u ile onların politik izleyicileri olarak nihilist propagandistlerin re-aktion’larını aynı kefeye koymak analitik-kritik-diyalektik gelenekten kopuşun başka bir biçimidir. Postmodern düşünürler zaten bir yandan stalinizmin kiliseci materialist diyalektiğine tepki olarak sosyal-tarihsel diyalektikten kopmaya yönelmişler ama sağ-Hegelciliğin en sağında yer almış olan pirleri Heidegger’in yardımıyla da aşırı-sağcı bir Hegelciliği diriltmişler ve böylece “diyalektik” diyalektik olmayanın, “sosyal” asosyal olanın “tarihsel” ise spekülatif olanın (kurmaca olanın) ideolojisine dönüşmeye başlamıştır.

Heidegger “Führer”i Alman varoluşunun en gülcü görünüşü olarak yüceltirken marksist varoluşçu Sartre postmodern çağın en aşılabilir felsefesi olarak marksizmi gösterir. Böylece eylem fetişizminin ana yurtlarından Paris, solcu dogmatizmin ideologu haline gelir. Bütün bunlar olurken, Hegelci geleneğin en solunda yer alan kritik felsefenin yeni öncülleri Marcuse, Horkheimer ve bu geleneğin en gür sesi Adorno duymamazlıktan gelinir. Ama bu normaldir. Bu, düşünce tarihinin öteki yüzü, negatif diyalektik çehresidir.

Sistem bekasını sürdürmek için, nasıl hiyerarşik-merkeziyetçi yeniden ve yeniden üretmek zorundaysa; ona karşı bütünsel bir muhalefet olarak dikilen anarşizm de, hiyerarşi karşıtlığını ve adem-i merkeziyetçiliğini hem söyledikleriyle hem de yaptıklarıyla yeniden ve yeniden üretmek zorundadır.

Hem dünyada hem Türkiye de anarşizm hep kendini “her türlü otoriteye” karşı olmak şeklinde tanımlamıştır. Dünyada ve Türkiye’de hemen hemen yok derecesinde az anarşist bu tanımla hesaplaşma gereği duymaktadır. Bu tanımla hesaplaşmak için “otorite” kavramının felsefi içeriğine ihtiyaç duymaktayız. Bir zamanlar, 1990’larda yayınlanan *Efendisiz* dergisinde Avrupalı anarşist bir aydından çevrilmiş olan bir yazı yayınlanmıştı, “otorite” ve “tahakküm” kavramlarının içeriği ile ilgili. Bu yazı, böyle bir tartışmayı başlatmak için Türkiye’de iyi bir başlangıç olabilirdi. Oysa daha sonra yayınlanan anarşist dergilerin hiçbirinde böylesi kavramlarla felsefi bir hesaplaşmaya gitme yönünde bir çaba hiç görülmedi.

Her türlü otoriteye karşı çıkan olarak anarşisti tanımlamak bana yine, başka toplumsal-tarihsel-psişik dinamiklerin yanı sıra hızını ve besinini daha çok postmodern ve primitivist regression’dan alan bir re-aktion olarak görünüyor. Otoritenin her türlüşünü aynı kefeye koymak ve onu “tahakküm”den ayırmamak analitik olmayan bir bakıştır ve analitik olmadığı için de kritik de değildir.

Devlet, ordu, bürokrasi, hastane, okul, alternatif okul, mezbaha, doktor, öğretmen, aydın öğretmen, muhafazakar öğretmen, tutucu öğretmen, kasap, general, devlet başkanı, parti lideri, komite üyesi, örgüt lideri, bilimsel araştırma enstitüsü, istihbarat örgütü, haber ajansı, papaz, diyanet işleri başkanı, köy imamı, Kemalist rektör, dinci rektör, solcu profesör, milliyetçi profesör, filozof, sosyolog, yazar, işbirlikçi köşe yazarı, kritik gazeteci, mahalle marangozu, fabrikadaki torna-tesviye ustası ... ve daha da sıralanabilir. Bunların hepsi birer otoritedir ve aynı kefeye konulmaları körlüktür ve bu körlükle hepsine birden hiçbir ayırım yapmadan karşı çıkmak nihilizmin zeminini açması bakımından da anarşizme zararlıdır. O zaman peşin olarak, önyargı olarak, “Anarşist Bir Manifesto Denemesi”ne girişen felsefe profesörü ile bir toplumun-kültürün üzerinden tanklarla geçen darbeci bir general aynı kefeye konulmuş olur. Bu sahte eşitlik anarşistlerin kafalarını duvarlara vurmasına sebep olabilir ve “keskin sirke küpüne zarar” atasözünde dile getirilmiş olduğu gibi, anarşistler sadece kendilerine karşı bilinçsizce bir nihilizmi gerçekleştirmiş olurlar.

“Her şeye karşı savaş ilan eden” kör nihilizm sonunda hiçbir şeye karşı çıkmamanın ideolojisine dönüşebilir. Bütün direniş ve mücadele gücünü her şeye yönel-

ten bir devrimci düşünce sonuçta her cephede hüsrana uğrar ve bu hüsrana kolayca devrimciyi ya intihara, ya depresyonlara ya da teslimiyete iter. Ama her taraftan da kuşatılmış durumdayız. Oysa bence, anarşistin bu bağlamdaki bir ilerici, öncü tavrı şöyle olabilirdi: Kendi anarşizmiyle hesaplaşabilmek için anarşizme de karşı çıkan bilinçli, seçici bir nihilist olarak anti-anarşist bir anarşist kimliğiyle ortaya çıkmak. Bu, ideoloji haline getirilmiş tarzıyla anarşizm ideolojisi dahil tüm ideolojilere karşı bir tür zihinsel-davranışsal ve felsefi bir savaş ilanı olarak eleştirel-liberter insanların çekim merkezi olurdu. Eğer anarşistler kendi kara bayraklarını yakarak dogmatizme karşı muazzam erdemli bir karşı çıkış sergileyebiliyorlarsa, neden, anarşizmin dogmatikleşme eğilimi gösterdiği bir yerde “ben anti-anarşist bir anarşistim” diye ortaya çıkmasınlar. Böylece aşağı yukarı 150 yıllık dünya toplumsal devrim kavgasında, diyalektik bir gerilim içinde beraberce -bazen karşı karşıya- kavga verdiği marksistlere örnek olabilir.

Ben eski bir marksist olarak, marksistken bile marksizmin aşılabilceğini, aşılabilir olmadığını savunanlardandım. Anarşizmin şu veya bu türünü kabul edeli yıllar oldu. Ama anarşizmin de aşılması gerektiği ve aşılabilir bir düşünce olmadığını savunanlardandım. Her iki köktenci düşünce kendini aşır bir yerde buluşmak zorundadır. Bireye, adem-i merkezîyetçiliğe ve hiyerarşi karşıtlığına vurgusuyla marksizmden temel farkını gösteren anarşizmin de içinde otoriterleşme eğilimleri buna rağmen yok değildir. Öte yandan marksizmin stalinist boyutundan bu yana marksizm de bunlara tam olarak yabancı bir düşünce değildi. Kaldı ki marksizmin içindeki aykırı bazı sesler anarşizme çok daha yakın düşer, marksizmin diğer otoriter kanadıyla kıyaslandığında. Öte yandan postmodern regression’den marksizme kıyasla daha çok etkilenmiş görünen anarşizm, bu regression aracılığıyla tartışmayı ve diyalog kurmayı imkansız hale getiren bir jargon ve söylem geliştirmektedir. Bu jargon ve söylem sözde “anti-otoriter” ama yeni türde bir otoritaryanizmin habercisi gibi görünüyor bana.

Nerede diyalog imkansız kılınmışsa orada bir despotun hakimiyeti söz konusudur. Diyalog ve sohbet bir kültür meselesidir. Bunları bir kültür meselesi olarak aldığımızda, böyle diyalogu ve sohbeti imkanı hale getiren mekanları nasıl yaratacağımızdır. Sırf alternatif bir kültürün bu boyutu için projeler geliştirmek şarttır. Ama bu ancak okullar kurmakla mümkündür. Salonları doldurmak ve ölesiye tartışmakla mümkündür. Çeşitli projeler geliştirilebilir. Ama bu projelerden önce böylesi projelerin arkasında duran sağlam, kuşatıcı bir dünya görüşü (ideoloji değil) şarttır. Böyle bir dünya görüşünün arkasında da analitik-kritik-diyalektik bir felsefe durmak zorundadır. Anarşizmin felsefi zayıflığını dolduracak güç hızını liberter-marksizmden alacaktır; tıpkı liberter-marksizmin kendi adem-i merkezîyetçiliğini ve hiyerarşi karşıtlığını desteklemek için anarşizmin teorisinden beslenmek zorunda olması gibi. Bütün bunlar, hatası ve sevabıyla, Aydınlanma geleneğine sahip çıkılmadan yapılamaz. Aydınlanma bir bakıma insan aklının özgürleşmesinin sürecidir. Aydınlanmanın tuttuğu ışık bilince ve bilinçtedir. Özgürlük ise aslında

daha çok bir felsefe kavramı olarak ele alınıp serbestlik ile karıştırılmadığında bir bilinç olayı olarak görünür.

Öz-gürlük; her ne kadar öz'ün, kişinin kendi gürlüğü, kendi sınırlarını zorlayışı; kendi yeteneklerinin ötesine sıçramayı, kendi indirgenemez ihtiyaçlarına ruh katmayı ve ruhu bir indirgenemez ihtiyaca dönüştürerek kendini sürekli aşmayı ilke edinirse de, o, kendini bilen bir benin sınırları içinde gerçekleşir, varoluş kazanır. Kişi, kendi, zat, ego ya da ben özgürlüğün anayurdudur.

Ama bu yurdun sınırları vardır. Gerçi tarih içinde, bir yurdun sınırları değişebilir, gevşeyebilir, hatta yok olabilir. Öz-gürlüğün vücut bulduğu ben de sınırlarını yitirebilir, yok olabilir bir yurt olarak. Ben kaybolduğunda aynı zamanda öz-gürlüğün zemini, temelidir kaybolan. Bundan olmalı ki Batı'da individualizm kaybolmuş bir ben'in maskesi işlevini görür. Bunu Adorno da çok iyi görmüş olmalı ki, bir yerde şöyle der: "Çoğu insanın ben diye konuşmaya başlaması aslında bir utanmazlıktır." Böylesi bir durumda aslında özgürlükten söz etmek de yanlısamdır ve yoktur. Böylece Max Stirner'in jargonuyla konuşmama izin verilirse "özgürlük" de bir "hayalet"ten ibarettir.

Özgürlük ben denen varolana ait olan bilinç, akıl, mantık, duygu, istenç ... vb. ne varsa onları kendine bir ev bir yuva bir sığınılan zaviye (köşe), serbestçe seyahat ettiği bir yol (tarik) edinir. Ben denen varolanın bir üslubu, tarzı, yöntemi, biçimi vardır. Evlerin, yuvaların, zaviyelerin, yolların sınırları vardır. Bu sınırları aşma girişimine girip girmemenin yarattığı trajik gerilimden doğar felsefe, metafizik, teoloji, sanat ve bilim adına ne varsa. Henüz devletin Orwel'in 1984 negatif ütopyasında olduğu gibi olmadığı zamanlarda devrimcinin ve onun özgürlüğünün sığınabileceği mekanlar çok daha genişti. Özgürlüğün aşkın (transandantal) evi çok daha ferahtı. Doğanın hala doğaya benzer yanları çoktu. İncelik ve kibarlığın bir medenilik ölçütü olduğu çağlar geride kaldı. Kapitalizmin felsefenin yurduna saldırmasıyla insanın aşkın (transandantal) evine saldırması arasında bir paralellik vardır. Çünkü kapitalizmin saldırganlığı bütünlüklüdür. Bugünden geriye, kapitalizmin çocukluk çağındaki merkantilist döneme analitik-kritik-tarihsel-sosyal ve diyalektik olarak bakıldığında, kapitalizmin doğaya, kültüre, uygarlığa ve bunların tüm bileşenlerine karşı topyekün bir savaş ilanı olduğu anlaşılır.

Kapitalizm; sadece yurt, ev, yuva, yol gibi gerçek şeylerin sınırlarını değil; aynı zamanda, ben'in içinde olduğu ruhsal yurt ve yuvaların da sınırlarını Çin setleriyle örme eğilimini güçlendirmiştir. Bir dünya imparatorluğu olarak ABD'nin Ortadoğu'daki en önemli uydusu durumundaki İsrail Devleti'nin Filistin'de yerleştiği tel örgüler ve inşa ettiği duvarlar kapitalizmin yukarıda sözünü ettiğim eğilimin görünüşe çıkmasıdır. Bunu felsefede dillendiren ilk öncü filozoflar, marksist Macar filozofu Georg Lukacs ve kritik felsefenin son zirvesi Theodor Wiesengrund Adorno'dur. Bir yazısında insanın "aşkınsal (transandantal) evsizliğinden" söz eden Lukacs'ın bu saptamasını, Hegel üzerine yaptığı bir konuşmasında bir alıntı olarak anar Adorno.

Aşkın bir düzeyde “ev” kavramıyla hesaplaşmayan anarşizm, belirgin olmayan kendi gelecek toplum ütopyasının unsurları olarak evleri, sokakları, caddeleri, meydanları, evlerden oluşmuş komünleri nasıl bir tasarım haline getirebilir?

Varlığın en yüksek manevi (tinsel) dışı vurumu olarak çatışma içinde olan insanın eleştirilmesini kendine ilke edinmiş gibidir anarşizm. Eleştiri anlamaktan geçer. Anlamak tahlilidir (çözümleyicidir). Bu yüzden olmalı ki; ihtilaller, tarihinin uğraştığı temel tarihsel süreçler ve olgulardır.

Bir anarşist birçok şeyi reddedebilir. Ama felsefenin temel araçlarından olan kavramlar güya toptan reddedildiğinde anlamak’tan da söz edilemez. Toptan reddediş aynı zamanda karşı olunan şeyle diyalogu reddediştir. Felsefeyi toptan reddeden biri kavramlarla hesaplaşmayı ve kavramlarla hesaplaşan biriyle diyalog kurmayı da kendiliğinden reddeder. Güya toptan reddedişi ilke edinen nihilistin reddettiği şeyin “nedirliğini”, “nasıllığını” ve “niçinliğini” sorgulamaz. Çünkü “nedir”, anlam alanının baş sorusu olmakla, nihilistin entelektüel tembelliğini; “nasıl” işlev alanının baş sorusu olmakla nihilistin anti-bilimsel budalalığını; “niçin” ütopyanın baş sorusu olmakla nihilistin tasarım konusundaki kabızlığını zorlayacaktır.

Anarşizm ile nihilizmi birbirine karıştırmamak lazım. Nasıl tarihte anarşistlerin “terörist” olarak nitelenmiş olmaları bir hata ise, Rus anarşistlerinin de aynı zamanda “nihilist” olarak nitelenmiş olmaları tarihsel-mantıksal bir hatadır. “Terörizm” ile “nihilizm” arasında anlaşılır bağlar vardır. Ama her ikisi ruhsal-manevi bakımdan sağlıksız bir “karşı çıkış”tır. Terörizm, nihilist reddiyenin silah ve silahlı propaganda olarak görünüşe çıkmasıdır. Nihilizm ise silah fetişizminin aşkınsal (transandantal) bir tarzda felsefemsi bir hale gelişidir. Bu felsefemsi biçim aslında felsefeye de karşı çıkmayı gerektirir. Nihilist düşünür, “filozofun en candan dostu” ayaklarına yatsa bile felsefe kitaplarını incelemekten ziyade felsefe mirası olarak felsefi kütüphaneyi kemiren aşkınsal bir faredir. Her ikisinin bulunduğu kavşak aşkınsal (transandantal) toptan teslimiyettir.

Nihilizm, mutlak bir tevekkülün ve pasifizmin yanlış bilincidir. Nihilist, tahakküme karşı toplumsal bir devrim çağrısı yapabilecek entelektüel bir yapıya sahip değildir. Nasıl açıktan entelektüel düşmanı olarak ortaya çıkan teröristin ciddiye alınabilecek bir toplumsal devrim çağrısı yoksa, entelektüel kılığında ortaya çıkan nihilistin de ciddiye alınabilecek herhangi bir projesi yoktur ve bu durumda nihilist, aslında entelektüel düşmanlığının aşkınsal bir ideologudur.

Politikleşen tevekkül, İslam’ın bin bir rengini barındıran Türkiye gibi bir ülkede, tarihin bütün ucube kostümlerini giyinerek sahnede yerini almıştır. Postmodern regression’dan da hızını alan nihilizm elbetteki bazı temel taşlarını İslam’dan da almaktadır. Nihilistler “ateist” kılığında bile ortaya çıksa, bir kaşık suda “devrimci” fırtınalar bile yaratsa, Orpheus sirenlerini çaldığında teslim bayrağını mecburen çekmeye hazır ve nazırdırlar. Çünkü nihilist, tahakkümü ayakta tutan askeri gücün müdahalesinden önce, tahakküm ruhunun “muhtıra”larını alacak ve teslim bayrağını hazırlayacaktır.

Anarşizm (pasifist olarak nitelenen türü dahil) ise, çatışma içindeki, zıtlıklar içindeki insanın acımasız eleştirisidir. Marx'ın, zamanında, "varolanın acımasız eleştirisi", "hiçbir kurumdan korkmadan yapılması gereken" eleştiri diye ifade ettiği şey nihilist bir ilke değildir. O, kendisi bunu açıkça söylemese de, anarşistlerden etkilenmiş bir filozof olarak söyler bunları.

İlk nüvelerini, sosyal ve politik olarak, Fransız Devrimi'nin "les enrages" (kuduruksular) adlı hareketinde ve düşünür olarak Jean Varlet gibi kişilerde bulan modern anarşizm, eski rejim'in acımasızlığına karşı eleştirel bir "acımasızlık" geliştirmiştir. Ama ne Varlet ne de daha sonraları ortaya çıkan Proudhon bu "acımasızlık"ın sınırlarını akla, felsefeye, bilime ve diğer entelektüel etkinliklere ve bu etkinlikleri reddedecek dereceye kadar geliştirmediler. Gerçi her reddedişin içinde o kaknem nihilizmin tohumları varsa da, devrimci filozof, o tohumları devrimci ruh-manaya yararlı hale getirebilir.

Anarşizm, hiyerarşinin tümünün; zemininin ve tepesinin acımasız eleştirisidir. Anarşizmin eleştirisi; ezenlerle, egemenlerle sınırlanmamıştır. Ezilenler ve başkaldıranlar da eleştiriden paylarına düşeni alırlar, o pay onlara da verilmek zorundadır. Anarşizm ezilenleri de paylar. Eğer ezilenler paylanmazsa, yıkıcılık yaratıcı ruhla asla birleşemeyecek bir barbarlığa dönüşebilir. Tasarım olarak kapitalizmden arındırılmış bir "doğa" da cennetini arayan primitivist "anarşist", bugün de yeryüzünün bazı yerlerinde varolan gerçek primitiflerden kökten farklıdır. Primitivist anarşist için "doğa" metafizik bir seyahat acentesi broşüründen alınmış gibidir. Primitivist anarşistin "doğaya geri dönüş" çağrısı ütopya olmayan bir ütopyaya çağrıdır. Postmodern bir ideoloji olarak primitivizm aslında felsefe ve akıl düşmanlığı üzerinde olduğu için bir tasarım olarak bir ütopyayı kurabilmek için entelektüel birikimden ve yeteneklerden yoksundur. Böylece primitivizmin sözde "ütopya" olarak sunduğu şey aslında ütopya olmayanın ideolojisinden başka bir şey olmuyor. Analiz olmadan anlamak olmaz, anlamadan ise eleştiri olmaz, eleştiri olmadan ütopya olmaz. Eleştirinin baskı altında olduğu yerde ütopya kavramı da olmaz. Ütopya kavramı için kritik akıldan başka bir yuva uygun düşmez. Kritik felsefe geleneğinin uyarılarını dikkate almayan ütopyacı, kendi bilincinin derinliklerindeki o öz-gürleyleşin dediklerine de kulak veremeyecektir.

Burada dogmatik "anarşist" dogmatik "marksist" in tuzağına düşmüştür. "Ütopik sosyalizmi" "bilimsel sosyalizmin" zıttı olarak gösteren "marksist", buna dogmatik "anarşist" i inandırır. Böylece aslında hiç de "ütopyik olmayan ütopyik" i kabul eden "anarşist" bilime de fanatik bir ortaçağ papazı gibi, ama ondan çok daha soytarıca saldırır. Marx'ın tarih konusundaki Hegel'in bir cümlesine yönelik eleştirel katkısındaki bilgeliğin müthişliği kendini gösterir. Hegel: Tarihteki bazı önemli olaylar ikinci kez tekrarlanır. Marx ekler: Birincisinde trajedi, ikincisinde komedi olarak. Modern bilim temel olarak devrimci burjuvazinin bir icadıdır. Kilise, devrimci burjuvazinin silahlarından biri olarak modern bilime genelde karşı çıkmıştır. Ama bu karşı çıkış, her zaman "gerici" bir tavır olarak nitelenmesi gereken

bir tavırdan ziyade tutucudur ve trajiktir. Ama dogmatik-primitivist “anarşist”in, tarihin bugününde, ikinci kez ortaya çıkan “anti-bilim” ciliğindeki tavır gerici bir komedidir.

İçinde bulunduğumuz kriz büyüktür. Krizin büyüklüğü boyutlarının çokluğuyla düz orantılıdır. Temel rolünü oynayan ekonomik kriz, gündelik hayattan, davranışlara, kültürden ahlaka ve estetiğe, güzel sanatlardan edebiyata ve tiyatroya, dinden politikaya, metafizikten teoloji ve felsefeye kadar ve akla gelebilecek her yere doğru yayılmıştır.

Bazı büyük krizleri toplumsal devrimler çözer ve her toplumsal devrimin Papaz Gapon türünde soytarıları ve Müslüm Gündüz tipinde palyaçoları vardır. Tarihin ruhu kendini cisimleştirirken bu soytarıları ve palyaçoları ve sirk cambazlarını kullanır.

Varlığın manevi dışavurumu olarak çatışma içinde olan insanın eleştirilmesini ilke edinmiş görünümü sunar anarşizm. Eleştiri anlamaktan geçer. Anlamak tahlilcidir (çözümleyicidir). Bu yüzden olmalı ki ihtilaller tarihinin uğraştığı temel tarihsel olgulardandır.

İhtilalleri anlamak ise tarihteki sosyal-politik-felsefi ... vb. noktalarda kendini gösteren diyalektik sürekliliği anlamaktır. Bu süreklilikle tarihin hazırlayıp bu zamana verdiği hiyerarşik-merkeziyetçi miras sadece egemenlere verilmiş değildir. Ezilenler bile, başkaldırdıklarında dahi, başkaldırma biçimleriyle hiyerarşi ve merkeziyetçiliğin mantığından tamamen bağımsız değillerdir. Başkaldıran ezilenlerin kafasından hiyerarşik-merkeziyetçi akıl ve mantığın tüm izlerini isyankar bilincin üzerinden bir çırpıda silmeye kalkmak anarşizmin yalnızca bir idealizasyonudur. Bu idealizasyonu, herhangi bir Aydınlanma hareketi olmaksızın bir çırpıda gerçekleştirmeye kalkmak yeni bir otorite yaratmaktır. Üstelik tuhaf olan şey, bu otoritenin inşası “anti-otoriter” bir söylem ve jargonla gerçekleşir. Böylece otoriter-tahakkümcü ideoloji, tarihin deposundan devraldığı değişik kostümleriyle beraber “anti otoriter” bir maske edinir. Böylece astroloji sözde “doğrular” arasına katılır, astronominin ölümü pahasına. Binlerce yıllık bir hiyerarşik-merkeziyetçi gelenekle beyinlere kazınmış olan o derin izler “ha” deyince silinemez. Hiyerarşik-merkeziyetçi mirası en yoğun (kesif, konsantre) bir biçimde güçlendirip içinde taşıyan teknelci-kapitalist toplumun isyankarı da, bu topluma isyan ederken, yalnızca o mirası tamamen reddettiğinin yanılmasını yaratabilir. Hiyerarşik akıl anti-hiyerarşistin bilincinde iyi kamufle olmuş bir ajan olarak yaşar. Güya “özgür” bilincin içinde binlerce yıllık mirasla beslenen komplo ve entrika, “devrimci” kılığında, “eleştirici” kostümü içinde yaşar.

Bilincin içindeki o çirkef komplocuyu, o ucuz entrikacıyı, o bayağı eleştirici hiyerarşik ajanı gün ışığına çıkartabilecek olan şey nedir? Karanlıkta oturup ışığı içmeli, içimize sindirmeliyiz. Hakikati ortaya çıkarmak için Aydınlanmadan başka bir temel yolumuz yoktur. Aydınlanma, hiyerarşinin karşısında oluşan bir başka gelenek; aynı geleneğin, aynı mirasın öteki yüzü; aklın hakim hiyerarşi içindeki

isyanı. Tabii ki Aydınlanma derken, yalnızca “burjuva devrimleri” çağındaki belli bir tarihsel periyodu kastetmiyorum. Aydınlanmanın tarihsel diyalektiğinden, sürekliliğinden söz ediyorum.

Aydınlanmanın kökleri klasik ve antik Yunan çağlarına ve oradan daha eskilere ve daha başka yörelere de gider. Yani henüz tarih biliminin ve arkeolojinin tam olarak yorumlayamamış olduğu devrelere ve yerlere de gider.

Ancak tutkulu özgürlük taraftarları olarak anarşistlerin ve komünistlerin, öz-gürlüğün anayurdu olarak ben’i açımlayıp yorumlayarak felsefeye yeni bir bilinç ve istenç (irade) katabilecekleri konusunda tamamen ümitsiz değim.

Eğer anarşistler bunu yapabilirlerse, gelecekte, Aydınlanmanın yeni bir devresinden, anarşist aydınlanma devresinden söz edilebilecektir. Bunun, tarihi yapmaya doğru ilk iradi adımları atmaktan başka bir anlamı yoktur. Felsefede kendine barınak bulan tarihin ruhu ancak anarşist bir akıl, anarşist bir mantık ve yöntem ve üslupla felsefi bilimlerin kuruluşuyla başarılabilir. Anarşist felsefi bilimler kurulmaksızın, siyasal-toplumsal sıradüzeni (hiyerarşi) ve merkeziyetçilik (odaksalılık) anlaşılabilir ve doğru bilincin kavramlarıyla eleştirilemez. Tamamen acımasız, insafsız bir eleştirel aklın süzgecinde parçalanmayan felsefi hiyerarşi ideolojik-politik hiyerarşiyle de baş edemez. İsyankar dönüp dolaşır o hiyerarşik-merkeziyetçi batağa saplanıp kalır. Felsefe, saf felsefe kavramlarıyla konuşan has felsefe, İsmet Özel’in bir şiirinde geçen ve tarafımdan iyi niyetle çarpıtılmış olan bir ifadesiyle, eğer hiyerarşik ve merkeziyetçi “akla” karşı bir “sahra topu” olarak çıkarılamazsa çok geç kalmış olabiliriz; ultra tekelci kapitalizmin ultra faşist aklı yalnız dünyaya değil evrene hakim olacaktır. Büyük metropollerin postmodern çağdaki mimarisine bakınız. İnşaatları izleyiniz. Her yeni bina daha inşa sürecinde bir enkaza dönüşmektedir. Kainatı bir enkaza çeviren anarşistler değil kapitalistlerdir. Anarşistler bu “enkaz-ı kainatı devralabilirler”, ama onların bu devralma işlemi onların “enkaz” fetişisti olmalarından gelmez. Ama ne yazık ki, postmodern zamanların anarşizmi bunun söylem ve jargonuna sahiptir.

Eleştirel felsefenin kurucu rolünü oynadığı anarşist Aydınlanmanın kurumları oluşturulamazsa “toplumsal devrim”i unutmak zorundayız. Ama çetin bir aykırı-kanıdır ki; eleştirel felsefenin kendisini ve onun “yıkıcı ve yeniden kuran” bilimlerini (disiplinlerini) kurmak için de “devrim”i unutmak zorundayız, ne kadar süreceğini şimdiden kestiremeyeceğimiz bir zamana kadar. Zaten unutulmamalıdır ki, “devrim” kavramı sıklıkla karşı-devrimin maskesine kolayca dönüşebilmektedir. Eğer anarşist aydınlar, bir devrimin manevi silahı olarak, anarşist Aydınlanmanın bir güneşi olarak eleştirel felsefeyi yeniden ve yeniden kurmazlarsa, dünyayı enkaza çevirmeye yönelik nihilist bir yıkıcılık sadece kendi enkazından hiyerarşik-sentralist bir canavarı yeniden kurar, bu yeniden kurma sürecinde de “devrim” sözünü bir maske olarak kullanır.

(D)evrimin evrimci olduğu unutulmamalıdır. Biyolojik evrim çok uzun zamanlar yayılmıştır. Toplumsal evrim ise (d)evrimin binlerce yıla yayılmış hazırlığıdır.

Evrım ve devrim arasındaki ilişkileri Kropotkin birçok yazısında dile getirmiştir. İnsanın biyolojik evrimi bitmiş, tamamlanmış mıdır, bunun cevabını verebilecek bilgilere sahip değilim. Ancak insan varlığın manevi evriminin temsilcisidir.

Ruhsal-manevi evrimin en gelişmiş katında felsefe bulunur. Felsefi evrim ve (d) evrim arasındaki ilişkiyi de ancak felsefe tarihinin kendisine yönelerek saptayabiliriz. Bu bizi, felsefi Aydınlanmanın en son şekli olarak anarşist felsefeye ulaştırabilir; eğer hiyerarşik ve merkeziyetçi ruh-mananın acımasız eleştirisine girişme cesaretini gösterebilirsek.

Bunlardan dolayı düşünsel hareket düzleminde, anarşizmin felsefeleşmesini diliyorum, ideolojikleşmesini değil.